

Експериментальна психологія

ЛАЗАРУК Андрій Франкович

**ПРОГРАМА ЕМПІРИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ
АКСІОПСИХОЛОГІЧНИХ ДЕТЕРМІНАНТ ВЧИНКУ
САМОВИЗНАЧЕННЯ МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ**

Andrii LAZARUK
**THE PROGRAM OF EMPIRICAL RESEARCH
OF AXIOPSYCHOLOGICAL DETERMINANTS OF THE ACT
OF SELF-DETERMINATION OF FUTURE PSYCHOLOGISTS**

DOI: <https://doi.org/10.35774/pis2025.02.168>

УДК 159.923.3-057.875

ВСТУП

Постановка проблеми. В умовах сьогодення належна підготовка майбутнього психолога у ЗВО, пов'язуючись із активним формуванням його професіоналізму, розвитком ціннісно-сислової сфери, забезпеченням готовності до відповідальної фахової діяльності, глибинного усвідомлення самісної ідентичності й вияву здатності до автентичного волевиявлення, закономірно актуалізує *процес самовизначення*. При цьому в засновках його професійного зростання постає *вчинок* – прояв активної особистісної позиції в обранні й відстоюванні стилю власного життя, внутрішній акт морально-етичного вибору, цілісне смислове утворення, що поступально інтегрує мотиваційні, ціннісні, когнітивні та діяльнісні компоненти вчинення.

З огляду на складність, варіативність, ієрархічність та багаторівневність аналізованого психологічного феномену, постає об'єктивна потреба в розробці *комплексної психодіагностичної програми*, метою якої полягає в емпіричному вивченні змістово-структурних складових учинку самовизначення майбутніх психологів у взаємозв'язку з індикаторами його ціннісно-мотиваційного спричинення. При цьому розробка досконалого інструментально-

діагностичного забезпечення емпіричного дослідження передбачає як відповідне узгодження його методологічних, теоретичних і прикладних засад, так і обґрунтування й відбір валідних та надійних дослідницьких методик, що уможливають фіксацію не тільки поверхневих проявів учинкової активності особистості, а й виявлення глибинних аксіопсихологічних засад її життєвого і професійного вибору, визначення зреалізованості прийнятих нею морально значущих рішень щодо власного професійного самоусвідомлення й самоствердження й наявного ресурсного потенціалу для рефлексивного осмислення їх здійснюваності й особистісної значущості.

Стан наукової розробки теми. Проблеми самовизначення людини є достатньо дослідженими в науково-психологічній літературі. Серед праць, у яких потрактовано ціннісні виміри пізнання фахової самоідентифікації особи, виділимо аксіологічну психологію особистості З.С. Карпенко, аксіопсихологію вищої школи Г.К. Радчук, психологію смисложиттєвого розвитку особистості А.А. Фурмана, психологію становлення ціннісно-сислової сфери майбутнього фахівця Т.Л. Антоненко, психологію розвитку аксіосфери майбутніх психологів Т.А. Вілюжаніної, психологію професійного самовизначення В.В. Рибалки,

психологію самоосмислення як індивідуального чинника самовизначення особи Я.М. Бугерко, психологію аксіопсихологічного проектування життєвих досягнень особистості І.А. Гуляс, психологію Я-концепції О.Є. Фурман (Гуменюк), психологію розвитку професійного самовизначення майбутніх психологів Є.В. Кучеренко, психологію життєвого шляху особистості в динамічному середовищі К.Л. Мілютіної, психологію взаємозв'язку ціннісно-сислової сфери та самоефективності фахівців у соціономічній галузі (А.В. Фурман, Н.В. Рибіна), концептуальні засади пізнання складових аксіопсихології особистості (А.В. Фурман, А.А. Фурман, О.Є. Фурман), перспективи використання штучного інтелекту в інтерпретації дослідження цінностей студентів (А.В. Фурман, А.А. Фурман, О.Є. Фурман, А.О. Липка), психологію самовизначення людини А.Ф. Лазарука та ін. Окрім того, значущими для розробки комплексної програми вивчення особистісно й ціннісно значущих явищ є учинковий (В.А. Роменець) та циклічно-вчинковий (А.В. Фурман) підходи до методологічного осмислення психокультурної реальності.

Проте, незважаючи на наукову продуктивність вивчення різних аспектів формування фахової ідентичності та складових її ціннісно-мотиваційного спричинення, комплексних психодіагностичних програм емпіричного дослідження аксіопсихологічних детермінант вчинку самовизначення майбутніх психологів нами не виявлено. При цьому належне методичне забезпечення дослідження такого складного, багатогранного й полікомпонентного явища дає змогу виявити як послідовне розгортання його змістово-структурних складових, так і визначити індивідуально значущі сутнісні чинники формування Я особистості як творця власної ковітальності, суб'єкта відповідального волевиявлення й автора самісно-професійного життєзреалізування. Тому нагальність обґрунтування такого діагностичного інструментарію зумовила вибір теми дослідження.

Мета системного міждисциплінарного пошуку: розробка психодіагностичної програми комплексного емпіричного дослідження аксіопсихологічних детермінант вчинку самовизначення майбутніх психологів.

Завдання дослідження:

а) теоретично висвітлити концептуальні засади пізнання вчинку як завершеного, цілісного й індивідуально значущого явища;

б) обґрунтувати інструментально-діагностичне забезпечення дослідження вчинку само-

визначення майбутніх психологів у єдності його структурно-змістових складників та аксіопсихологічних детермінант;

в) розкрити й детально схарактеризувати послідовність тлумачення аксіопсихологічного підґрунтя самовизначального відповідального вчинення як передумови цілісності аналізованого учинкового циклу.

Об'єктом вивчення є вчинок самовизначення людини у циклічно-розвитковому взаємодоповненні ситуаційного, мотиваційного, дійового й рефлексивного компонентів.

Предмет дослідження становить інструментально-діагностичне забезпечення емпіричного дослідження аксіопсихологічних детермінант вчинку самовизначення майбутніх психологів.

Наукова новизна роботи полягає у тому, що: а) вперше визначено концептуальне підґрунтя для емпіричного пізнання завершеного й цілісного вчинку самовизначення як індивідуально значущого й ціннісно спричиненого явища; б) запропоновано підстави для осмислення завершеності аналізованого вчинку як складного утворення, що відбувається у свідомісному контексті й здійснюється у взаємодоповненні ситуаційного, мотиваційного, дійового та рефлексивного компонентів; в) аргументовано послідовність визначення цілісності учинкового вчинення у єдності його структурно-змістових характеристик і значущих для особистісно-професійного становлення здобувачів ціннісно-мотиваційних засад та сенсожиттєвих орієнтирів.

Виклад основного наукового матеріалу дослідження

Системне обґрунтування й практична розробка програми комплексного емпіричного вивчення вчинку самовизначення майбутніх психологів та його аксіопсихологічного спричинення фундується на ідеї В.А. Роменця [11; 14], котрий заклав теоретичні засади дослідження вчинення як цілісного філософсько-психологічного явища, та методологемі А.В. Фурмана [4; 9; 16; 17; 20; 22], циклічно-вчинковий підхід якого уможливив трактування цілісності самовизначального учинкового вчинення у єдності його структурно-змістових характеристик й значущих для професійного становлення здобувачів ціннісно-мотиваційних засад та сенсожиттєвих орієнтирів.

По-перше, повне осмислення й деталізація концептуальних засад вказаних підходів дає змогу характеризувати вчинок як центральну

ланку-одиницю життєдіяльності суб'єкта, що репрезентує його особистісну сутність у формі конкретного акту-діяння, усвідомленого смисложиттєвого вибору, активної внутрішньої позиції, та постає не лише актом поведінки чи діяльності, а й смисловим утворенням, у якому синтезуються значущі цінності, внутрішні мотиви, цілеспрямована учинкова дія та їх результативна рефлексія. Відтак завершальна оцінка здійсненого вчинку самовизначення, що розгортається на основі аналізу його етапів-компонентів та провідних аксіопсихологічних джерел, потребує одночасно поетапного, багаторівневого, цілісного, методологічно виваженого й процедурно скоординованого, психодіагностичного підходу, який забезпечує обґрунтування зазначеного феномену як системного й розгорнутого акту особистісного ось-буття.

По-друге, розробка психодіагностичної програми виявлення специфіки вчинку самовизначення майбутніх психологів передбачає, відповідно до дослідницьких стратегій В.А. Роменця та А. В. Фурмана, обов'язкову інтеграцію теоретичного й емпіричного рівнів його аналізу. Оприямлена внаслідок такого синтезування загальна теоретизація вочевидь дасть змогу визначити природу вчинкової активності особи як складного і комплексного психодуховного акту, здатного відобразити спрямованість її поведінки й діяльності на конкретний аспект ось-буття, а прикладна – сфокусуватися на конкретних характеристиках самовизначального учинкового діяння майбутніх психологів, що дозволить окреслити конкретно специфічні діагностичні індикатори досліджуваного психологічного явища. Структурно така програма має охоплювати емпіричне вивчення, по-перше, ситуаційного, мотиваційного, дійового та рефлексивного компонентів учинення, а по-друге, завершеності акту самовизначення, що закономірно задіює аналіз його аксіопсихологічних детермінант (прагматичних, нормативних, моральних, смисложиттєвих, ціннісно-світоглядних, особистісних та ін.).

По-третє, обґрунтування психодіагностичної програми, спрямованої на виявлення специфіки вчинку самовизначення майбутніх психологів, потребує врахування методологічного положення В.А. Роменця [11; 14] про локалізованість його змісту на межі гносеологічного й онтологічного вимірів, що закономірно вимагає забезпечення достатньої логіко-методичної відповідності між рівнем його теоретичного опису та конкретними психометрич-

ними процедурами, а відтак – узгодженості засобів психологічної діагностики із конкретними рівнями вчинкової активності, що розгортається від зовнішньо спостережуваних актив-проявів до внутрішніх мотивацій, моральних позицій та їх рефлексивної оцінки. Оскільки структура вчинку самовизначення постає як динамічна й цілісна система, де кожен компонент перебуває у взаємозалежності й взаємозв'язку з іншими її складовими (ситуативний – задає контекст професійного вибору, мотиваційний – визначає внутрішній «імпульс» до вчинкової дії, дійовий – реалізує наміри у конкретних поведінкових та діяльнісних проявах, а рефлексивний – забезпечує усвідомлення значення і наслідків для подальшого життя суб'єкта та його близького довкілля), – пропонована діагностична програма має уможлиовлювати не лише фіксацію рівня розвитку кожного компонента досліджуваного явища, а й виявляти ступінь їх взаємодії, узгодженості та цілісності в межах завершеного самовизначального вчинку.

По-четверте, у структурі психодіагностичної програми виявлення специфіки вчинку самовизначення майбутніх психологів важливим є вивчення його аксіопсихологічних детермінант, тобто внутрішніх смисложиттєвих орієнтирів, які дають їм змогу не просто діяти у просторі суспільного буття, а й осмислено, відповідально й морально вчиняти відповідно до власних смисложиттєвих орієнтирів (А.А. та А.В. Фурмани [15-17]). У контексті освітньо-професійної підготовки студентів вказане набуває особливої актуальності, адже їх учинок самовизначення стосується не тільки вибору конкретної спеціальності чи напрямку життєздійснення, а й передбачає прийняття відповідальності за зміст, якість та й результати майбутньої фахової діяльності. Тому психодіагностика цих детермінант самовизначального учинення дає змогу виявити наявність внутрішнього ціннісно-смислового підґрунтя професійної психологічної роботи, що може розгортатися як на підґрунті прагматичних принципів життєдіяльності, так і на ґрунті гуманістично-екзистенційних вартостей самоздійснення.

По-п'яте, психологічне дослідження вчинку самовизначення майбутніх психологів доцільно організувати на засадах багаторівневості, що актуалізує значущість трактування означуваного явища одночасно як конкретного акту-діяння-учинення, важливої життєвої події та внутрішнього осмисленого прояву вітакуль-

турного контексту власного ось-буття. Ось чому психодіагностична програма, спрямована на виявлення специфіки цього вчинку, має поєднувати як сегментарні дослідницькі методики, спрямовані на вивчення його окремих етапів-компонентів, так і системні інтерпретаційні підходи, які комплексно уможливають осмислення цього особистісного явища в єдності його смислових та функціональних складових. Така аналітична стратегія дає змогу здійснити реконструкцію завершеного вчинку самовизначення як цілісного психологічного явища, у якому синтезовані внутрішні установки особистості, її моральна позиція, професійна ідентичність та здатність до самореалізації й самоздійснення у просторі суспільного повсякдення.

Ціннісно-сміслові осягнення, всебічне осмислення й практична розробка змісту психодіагностичної програми комплексного емпіричного дослідження аксіопсихологічних детермінант вчинку самовизначення майбутніх психологів уможливорює виокремлення низки принципів, які є вагомим підґрунтям для організації відповідної дослідницької процедури:

1) *аксіопсихологічної спрямованості*, що оприявнює вчинення як спосіб наповнення ціннісно-сміслові сфери суб'єкта, який визначає ступінь його автономності, міру автентичності, а загалом і здатність здійснювати усвідомлений, осмислений, обґрунтований та рефлексивний смисложиттєвий вибір. Зазначимо, що специфічні особистісні вартості узаasadнюють самісну відповідальність, фахову мотивацію та професійну зрілість майбутнього фахівця;

2) *багаторівневого аналізу*, що визначається необхідністю врахування у процесі емпіричного дослідження наявності різних ступенів самовизначального вчинення, символізує собою цілісність, повноту, сформованість чи, навпаки, незавершеність означеного вчинку й на кожному шаблі спричинюється конкретними ціннісно-смісловими утвореннями, які впливають на зміст життєво важливих рішень особи та визначають напрям її подальшої діяльності;

3) *методичної узгодженості*, що передбачає організацію дослідницької процедури за допомогою низки внутрішньо сумісних методів і методик, які, відповідаючи виділеним рівням учинкової активності та використовуючись системно й послідовно, дають змогу вивчити зміст кожного компонента вчинкової структури й забезпечити надійність і точність отриманих даних;

4) *предметної співвіднесеності*, що підкреслює важливість безпосереднього зв'язку предмета дослідження із суб'єктом учинку самовизначення – майбутнім психологом і зумовлює зосередження уваги на конкретній особистості, її внутрішніх мотиваціях, цінностях і здатності до рефлексії, а також врахування професійного й освітнього контекстів її фахового самоздійснення;

5) *покомпонентної інтерпретації*, що визначає потребу в детальному аналітичному вивченні кожного із розглядуваних компонентів (ситуаційного, мотиваційного, дійового і післядійового) вчинку самовизначення майбутніх психологів, що дає змогу конкретизувати й деталізувати його сутнісний зміст, зовнішні прояви та провідні аксіопсихологічні детермінанти;

6) *метасистемної цілісності*, що підкреслює значущість розгляду вчинку самовизначення не як сукупності розрізнених особистісних рис-характеристик та внутрішніх складових-проявів, а як цілісно організованого, системно узгодженого і взаємно несуперечливого явища, послідовне розгортання структурних складових якого актуалізує гуманістичні мотиви й реалізує життєво значущий вибір на підґрунті домінуючих цінностей і смислів, а їх самісне інтегрування забезпечує перехід суб'єкта до стану професійної ідентичності як важливої цілі самовизначення (див. [5; 6; 12; 15; 16; 19 та ін.]).

Таким чином, комплексне емпіричне дослідження вчинку самовизначення майбутніх психологів та складових його аксіопсихологічного змістовлення передбачає поетапне вивчення структурних компонентів цього складного феномену й провідних цінностей, які супроводжують аналізований процес на різних етапах його здійснення. Зокрема, вихідним дослідницьким етапом є психологічна діагностика стану сформованості чотирьох компонентів (і водночас етапів) вчинку самовизначення студентів, що охоплює:

1) виявлення комплексу зовнішніх і внутрішніх умов, які активізують самоусвідомлення й самопізнання на ситуаційному етапі самоідентифікації;

2) дослідження домінуючих мотивів, цінностей, ідеалів і цілей, які спонукають особу до самоздійснення на мотиваційному етапі цього вчинку;

3) оцінку реальних дій, спрямованих на втілення у життя прийнятого рішення щодо

особистісного й професійного вибору на дійшовому етапі самореалізації;

4) самоосмислення, самоаналіз та самооцінювання особистістю обраного вектору власного екзистенціювання і його наслідків на післядійовому етапі вчинення.

Наступними етапами емпіричного дослідження є: 5) встановлення ступенів структурно-змістової завершеності учинкового циклу самовизначення та 6) комплексне оцінювання його аксіопсихологічних детермінант, які діють як ціннісно-сміслові підстави для прийняття особою рішень стосовно спрямування й узмістовлення власного життєвого шляху. Завершальними є: 7) стадія встановлення суб'єктивної значущості різних груп цінностей для майбутніх психологів та 8) обґрунтування й доведення цілісності учинкового циклу самовизначення у його структурній і смисловій завершеності, єдності й зорганізованості, що уможливорює встановлення ступеня інтеграції виявлених аксіопсихологічних детермінант у практичну квазіпрофесійну діяльність і осьбуттєву життєактивність майбутнього психолога.

Психодіагностичну програму комплексного емпіричного дослідження аксіопсихологічних детермінант вчинку самовизначення майбутніх психологів узагальнено у **табл.**

У межах реалізації запропонованої психодіагностичної програми дослідження аксіопсихологічних детермінант учинку самовизначення майбутніх психологів здійснювалося послідовне визначення рівня сформованості кожного з чотирьох структурних компонентів учинкового циклу – ситуаційного, мотиваційного, дійового та післядійового. Зокрема, діагностика стану сформованості *ситуаційного компонента* цього вчинку у майбутніх психологів передбачає: а) визначення своєї соціальної ролі щодо обраного фаху, б) оцінку відповідності останнього актуальному освітньо-професійному довікльлю, а також в) виявлення здатності здобувачів здійснювати усвідомлений і вільний вибір на пряму власного життєзреалізування. Оскільки ситуативний компонент учинку розглядається як поєднання зовнішніх і внутрішніх умов, що формують специфічну активність у напрямку самовизначення, то важливо дослідити, наскільки оточення сприяє або, навпаки, перешкоджає реалізації особою свого внутрішнього покликання, як вона усвідомлює моральний зміст своєї життєвої ситуації та якою мірою здатна подолати залежність від персональних детермінант та довікльних обставин. Значущим

підґрунтям для трактування здобутих емпіричних даних є уявлення про структуру вчинкового циклу трансформації студентом проблемного контексту повсякдення, що дає йому змогу розкрити суперечливість ковітальних обставин, усвідомлення їх морального змісту, подолання залежності від ситуаційних обмежень та осмислення наслідків останньої, що завершується прийняттям відповідальності за власне майбутнє.

Для діагностики ситуаційного компонента вчинку доцільно застосовувати комплекс дослідницьких методик, які дають змогу оцінити як зовнішні обставини фахового вибору, так і внутрішній стан суб'єкта самовизначення. Серед них визначальними є: а) опитувальник професійної спрямованості (ОПС) Дж. Голланда, що виявляє домінуючий тип особистості (реалістичний, інтелектуальний, соціальний, конвенційний, підприємницький та артистичний) та відповідність його певному різновиду професійного довікльля, максимально сприятливого для особистісного розвитку і належного фахового становлення, та б) опитувальник «Я і Світ» В. А. Чернобровкіної, що спрямований на вивчення здатності суб'єкта здійснювати усвідомлений і вільний вибір вектору життєзреалізування та проявляється на різних рівнях його внутрішньої свободи, виявлених, зокрема, за показниками позитивної життєвої позиції, межі «Я – не Я», детермінації й самодетермінації та екзистенційного погляду на повсякдення.

Загалом використання опитувальника професійної спрямованості (ОПС) Дж. Голланда для діагностики стану сформованості ситуативного компонента самовизначального вчинку не передбачає професійної орієнтації чи спрямування здобувачів на обрання конкретного фаху, а визначається потребою встановлення конфліктності ситуації та її спрямованості на подолання несприятливих обставин. Це зумовлено значущістю встановлення відповідності певних професійних ролей, які відповідають психотипу їхньої особистості, із наявними умовами у закладі вищої освіти, що сприяють чи перешкоджають формуванню професійно зорієнтованої Я-концепції, а відтак і визначенню себе як перспективного фахівця-психолога у певній соціальній сфері. До прикладу, успішна робота консультанта значною мірою залежить від соціальних навичок, емпатії, вміння комунікувати й налагоджувати контакти, що характерно для соціального типу особистості і потребує від освітнього довікльля

Таблиця

Психодіагностична програма комплексного емпіричного дослідження
аксіопсихологічних детермінант вчинку самовизначення майбутніх психологів

Етап	Мета діагностики	Об'єкт вивчення	Предмет аналізу	Дослідницький інструментарій
1	Визначити сформованість ситуативного компонента вчинку самовизначення	Професійний тип, різновид професійного доквілля, рівень внутрішньої свободи	Учинковий цикл трансформації ситуації самовизначення: конфліктність та суперечність, усвідомлення морального змісту події, подолання залежності від напружених обставин, осмислення наслідків подолання ситуаційних обмежень самовизначення	Опитувальник професійної спрямованості Дж. Голланда, опитувальник «Я і Світ» (В.А. Чернобровкіна)
2	Оцінити рівень сформованості мотиваційного компонента вчинку самовизначення	Мотиви освітньої діяльності, емоційна спрямованість особистості у процесі самовизначення	Учинковий цикл розвитку мотивації самовизначення: конфліктність мотивів самовизначення, боротьба мотивів самовизначення, вибір домінуючих мотивів самовизначення, рефлексія обраних мотивів самовизначення	Методика діагностики навчальної мотивації студентів А.А. Реана і В.А. Якунина, методика діагностики емоційної спрямованості особистості Б.І. Долонова
3	Дослідити сформованість дійового компонента вчинку самовизначення	Спрямованість на самоактуалізацію, рівень професійної відповідальності, сформованість вольової сфери	Учинкові етапи дії самовизначення: елементарного, інтерпретаційно-перетворювального, пошуково-креативного вчинення, екзистенційного діяльного прожиття (пережиття)	Методика САТ Е. Шострома, опитувальник покомпонентної психологічної структури професійної відповідальності А.В. Фурмана, методика визначення рівня розвитку вольових рис-якостей особистості Н.Б. Стамбулової
4	Показати стан сформованості післядійового компонента вчинку самовизначення	Рівень рефлексивності, види рефлексії	Учинкові етапи здійснення рефлексії самовизначення як післядії вчинення: інтелектуально-самооцінювальний, особистісно-самозвітувальний, метарефлексивний, трансцендентно-рефлексивний	Методика вимірювання рівня рефлексивності (А.В. Карпов, В.В. Пономарьова), опитувальник «Диференціальний тип рефлексії» (Д.О. Леонтьєв, Є.М. Осін)
5	Встановити ступені структурно-змістової завершеності учинкового циклу самовизначення	Учинковий акт самовизначення в єдності ситуативного, мотиваційного, дійового і післядійового компонентів	Ступені структурно-змістової завершеності учинкового циклу самовизначення	Метод середнього арифметичного
6	Діагностувати домінуючі у структурі ціннісно-смыслові сфери студентів	Термінальні та інструментальні ціннісні орієнтації	Цінності, ціннісні орієнтації, ідеали, смисли, сенси, світоглядні орієнтири як підстави для здійснення особистісно-професійного вибору	Методика «Ціннісні орієнтації» М. Рокіча (класичний варіант, основна), методика RVQ «Портрет цінностей» Ш. Шварца (додаткова)
7	Встановити суб'єктивну значущість різних груп цінностей для майбутніх психологів	Групи цінностей: прагматичні, соціальні, моральні, духовні	Факторні навантаження основних груп цінностей, кластерна диференціація ціннісних орієнтацій, значущість провідних ціннісних орієнтацій та груп цінностей для майбутніх психологів	Факторний і кластерний види аналізу
8	Обґрунтувати й довести цілісність учинкового циклу самовизначення	Відповідність прагматичних, соціальних, моральних, духовних цінностей ситуативному, мотиваційному, дійовому, післядійовому етапам вчинку самовизначення	Цілісність вчинку самовизначення майбутніх психологів у єдності його структурно-змістових етапів та провідних аксіопсихологічних (ціннісно-смыслових) детермінант	Методи статистичного аналізу емпіричних даних

як настановлення на розвиток комунікативних умінь, так і цілеспрямованого формування в нього навичок психологічного консультування. Якщо ж домінує інтелектуальний тип особистості професіонала, для якого більш доречними є дослідницькі або академічні напрямки фахової діяльності, то відповідно організація його освітньо-професійної підготовки має зміщуватися у бік наукової роботи чи пізнавальної активності. При цьому адаптованість здобувача до освітнього довкілля вказує на наявність у нього здатності долати, перетворювати й змінювати обставини у бік особистісно значущої самореалізації.

Самовизначення як процес особистісного вибору і формування власної життєвої позиції, персональної ідентичності та професійної ролі причинно пов'язане з наявністю внутрішньої свободи, що безпосередньо впливає на здатність людини приймати свідомі рішення у житті і передбачає задіяння ресурсів діагностичної методики «Я і Світ» В.А. Чернобровкіної. Особиста автономія відображає спроможність майбутніх психологів вибудовувати своє професійне Я у взаємодії зі світом. При цьому високий рівень прояву позитивної життєвої позиції свідчить про оптимізм, довіру до себе й навколишніх, а також готовність відкрито сприймати події повсякдення, а низький – вказує на скепсис, недовіру та песимізм, що уможливорює формування професійного вигорання через неспроможність усвідомлено взаємодіяти з довкіллям. Отож, чіткість меж «Я – не Я» вказує на розвинену особистісну ідентичність, самостійність і здатність обстоювати власну позицію, або у протилежному випадку – на розмитість особистих кордонів, емоційну вразливість і зниження здатності до конструктивного професійного самовизначення. Показники детермінації свідчать про здатність здобувача брати відповідальність за своє волевиявлення, його впевненість у власних силах та активну життєву позицію або, навпаки, про пасивність, покладання на зовнішні обставини й уникання важливих рішень, що є значним бар'єром для самореалізації. Екзистенційний погляд на повсякдення відображає сформовану життєву філософію, що підтримує внутрішню свободу і зміцнює життєстійкість до стресів, або вказує на схильність юнака чи юнки до песимізму і небажання брати на себе відповідальність за власне повсякдення. Загальний високий рівень внутрішньої свободи засвідчує спроможність особи брати відповідальність за свій вибір,

долати несприятливі обставини й підтримувати оптимістичну ритміку теперішнього (див. детально [18]).

Завершальним етапом діагностики стану сформованості ситуаційного компонента вчинку самовизначення майбутніх психологів є аналіз учинкового циклу трансформації ситуації, який, проведений на підґрунті здобутих за цими методиками результатів, дає змогу розкрити:

а) конфліктність і суперечність життєвих обставин, що спонукають до вибору і можуть бути пов'язані з відмінностями між особистісними цінностями та зовнішніми вимогами й соціальними обмеженнями;

б) усвідомлення морального змісту внутрішніх умов і зовнішніх обставин, що означає розуміння студентом значущості власного вибору в аспекті його відповідальності перед собою та суспільством;

в) подолання залежності від ситуаційних обмежень, що демонструє активну позицію у формуванні професійної ідентичності і характеризується переходом від пасивної адаптації до перетворювальних змін, спрямованих на узгодження особистих потреб, внутрішніх спонук і зовнішніх обставин;

г) осмислення наслідків подолання конфліктності ситуації, що виявляється у здатності критично оцінити власні дії і здобуті результати, а також у прийнятті відповідальності за здійснений вибір і подальший професійний розвиток.

Зокрема, осмислення здобувачем ЗВО конфліктності й суперечливості ситуації в аспекті власного самовизначення дає змогу обґрунтувати внутрішній дискомфорт через невідповідність між його власними бажаннями та нормативними вимогами освітнього закладу. При цьому високий рівень узгодженості між «можу» і «хочу» вказує на усвідомлення морального змісту обраного фаху і прийняття відповідної професійної ролі, що спирається на розвинену здатність до подолання залежності від напружених обставин за умов збереження своєї життєвої позиції і внутрішньої свободи. У цьому разі висока спроможність особи до подолання несприятливих реалій свідчить про її готовність брати відповідальність за здійснений вибір, а також про наявність ресурсів для саморегуляції, адаптації і персонального успіху. Осмислення наслідків подолання зовнішніх обмежень дає змогу оцінити, наскільки здобувач готовий брати на себе відповідальність за прийняті рішення і

як він планує долати можливі перешкоди у власному професійному розвитку. Високі показники професійної спрямованості та внутрішньої свободи вказують на усвідомлений вибір фаху і наявність сприятливого для реалізації внутрішніх намірів освітнього довкілля. У випадку розбіжностей між актуальними професійними інтересами та рівнем особистої автономії волевиявлення має місце або негативна дія низки зовнішніх факторів, серед яких – тиск батьків чи близького оточення, вплив моди, конформізм щодо очікуваних соціальних ролей чи адаптивна поведінка, або недостатня саморефлексія та низька особистісно-професійна зрілість. Відтак виявлені виміри відповідності здобувача у доповненні із високою незалежністю і самостійністю у прийнятті юною особою рішень маніфестує гармонійне формування в неї ситуаційного компонента вчинку самовизначення.

Вивчення стану сформованості *мотиваційного компонента* вчинку самовизначення майбутніх психологів передбачає емпіричне дослідження навчальних стимулів і панівних спонук, які супроводжують процес їх освітньо-професійної підготовки та опосередковано свідчать про наявність внутрішньої готовності до самоздійснення в обраній професії й усвідомленість власних фахових орієнтацій. Передусім метою такої діагностики є: а) вивчення мотивів здобуття фахової освіти та б) виявлення домінуючої емоційної спрямованості студентів, яка характеризує їх самовизначення. Підґрунтям для трактування здобутих емпіричних даних слугує уявлення про структуру вчинкового циклу розвитку мотивації самовизначення, що задіює конфліктність і боротьбу мотивів, осмислення професійно значущих стимулів та їх детальний рефлексивний аналіз у контексті оптимальності окремого життєвого вибору. Вказане дає змогу оцінити суб'єктивну значущість навчальних спонук для майбутніх психологів, їх реалістичність та відповідність обраному фаху, а виявлення високого рівня амбівалентності в мотиваційній сфері вказує на глибокі внутрішні конфлікти та нерозв'язані особистісні суперечності й свідчить про недостатню готовність до подолання можливих труднощів.

Діагностика мотиваційного компонента вчинку самовизначення майбутніх психологів потребує застосування комплексу дослідницьких методик, покликаних оцінити як особистісну дієвість навчальних мотивів, так і позитивну чи негативну емоційну спрямова-

ність процесу їх освітньо-професійної підготовки. Серед них наявні: а) методика діагностики навчальної мотивації студентів А.А. Реана і В.А. Якуніна в модифікації Н.Ц. Бадмаєвої, що уможливорює виявлення основних навчальних спонук (комунікативних, фахових, навчально-пізнавальних, соціальних, або уникнення невдач, престижу чи творчої самореалізації) та б) методика діагностики емоційної спрямованості особистості Б. І. Додонова, що дає змогу визначити тип емоційної спрямованості здобувачів (альтруїстичний, комунікативний, практичний, романтичний, гностичний, естетичний, гедоністичний, або орієнтацію на самоутвердження, на колекціонування і накопичення, чи отримання задоволення від подолання небезпеки) в аспекті умотивованості самовизначального вчинання.

Використання методики діагностики навчальної мотивації А.А. Реана і В.А. Якуніна в модифікації Н.Ц. Бадмаєвої дало змогу виявити низку внутрішніх спонук, які узасаднюють самовизначення майбутніх психологів. Зокрема, наявність комунікативних мотивів свідчить про наявність потреби у взаємодії, бажання розуміти інших, уміння слухати та підтримувати; присутність мотивів уникнення невдач вказує на високий рівень тривожності, страху перед помилками, уникання складних ситуацій або зовнішнього локус-контролю; вираженість фахових мотивів фіксує прагнення отримати професійно значущі знання та навички, що визначає усвідомлене ставлення до вибору професії, внутрішню зрілість та бажання реалізувати себе як фахівця у сфері психічного здоров'я; мотиви творчої самореалізації відображають внутрішню потребу особи до розвитку, самовираження, творчості, інтелектуального й фахового зростання; шкала навчально-пізнавальних мотивів дає змогу оцінити інтерес до знань і загалом до освітнього процесу, що свідчить про пізнавальну активність, пошукову самостійність, намагання повно оволодіти секретами професії; мотиви престижу можуть бути як додатковим стимулом до досягнень, так і ознакою орієнтації на зовнішні атрибути професійної діяльності; соціальні мотиви, охоплюючи прагнення до взаємодії, визнання та авторитету в соціумі, відображають бажання бути корисним для довкілля й допомагати навколишнім. Аналіз суперечливості, конфліктності, змістовності й особливостей рефлексії мотиваційної сфери дає підстави стверджувати про довершеність самовизначального вчинення здобувачів ЗВО.

Методика вивчення емоційної спрямованості особистості Б.І. Додонова у модифікації Є.Р. Горелової, будучи спрямована на діагностику її внутрішніх афективно насичених спонук, уможливорює виявлення певного почуттєвого фону, котрий супроводжує, характеризує й активізує навчально-пізнавальну активність майбутніх психологів. Визначаючи панівні типи такої спрямованості, можна зрозуміти, які сфери діяльності та внутрішні цінності викликають у студента емоційне піднесення, задоволення й натхнення, що є передумовами повного їх задіяння у процес власного професійного становлення. Так, переважання альтруїстичних переживань свідчить про орієнтацію на допомогу навколишнім, співпереживання та бажання бути корисним для довкілля; комунікативних – сигналізує про потребу в спілкуванні, відкритість до соціальної взаємодії, що є важливим ресурсом у професії типу «людина – людина»; глоричних (необхідність успіху, визнання та публічності) – вказує на наявність егоцентричних очікувань від обраного фаху; праксичних – відображає прагнення здобувача до результату, дії чи досягнення значущих цілей у процесі навчально-професійної підготовки; романтичних – демонструє його афективне тяжіння до ідеального й незвичного, супроводжує уявлення про психологію як «таємничу» сферу; гностичних – пов'язується з пізнавальною мотивацією, потребою у знаннях, в інтелектуальному розвитку; естетичних – фіксує схильність до переживання краси й гармонії в міжособистісних стосунках і сприяє підвищенню інтересу до гуманістичних аспектів професії; гедоністичних й акизитивних (зорієнтованих відповідно на комфорт і накопичення) – засвідчує занижену адаптивність до повсякденних труднощів в обраній сфері компетентного функціонування. Підсумковий аналіз результатів аналізованого діагностичного інструмента дає змогу констатувати сприятливість емоційно-почуттєвого фону навчальної активності як індикатор їх високої упевненості в доцільності й обґрунтованості прийнятого рішення.

Завершення діагностики стану сформованості мотиваційного компонента вчинку самовизначення майбутніх психологів передбачає аналіз учинкового циклу розвитку мотивації самовизначення, проведення якого на підґрунті здобутих за цими методиками емпіричних даних дає змогу висвітлити:

а) конфліктність самовизначальних спонук, що виникає за наявності внутрішньої проб-

лемної ситуації й актуалізується усвідомленням особою суперечностей між різними ціннісними, емоційними та потребовими стимулами;

б) боротьбу мотивів самовизначення, яка відбувається на підґрунті осмислення полюсів можливих рішень через визначення раціональної, емоційної і / або інтуїтивної переваги значущих альтернатив;

в) вибір домінуючих мотивів фахового самоусвідомлення, що передбачає з'ясування суб'єктивної вагомості кожної із наявних спонук і формування конгруентної із особистими сенсожиттєвими орієнтирами цілі;

г) рефлексію обраних особистістю для прийняття рішення про напрям і спосіб діяння засобами самоусвідомлення (з урахуванням їх відповідності своїм цінностям і життєвим планам та власної моральної відповідальності за результат) підстав.

Трактування результатів указаних діагностичних методик дає змогу зрозуміти домінуючі спонукальні механізми самовизначення майбутніх психологів. Мовиться про конфліктність самовизначальних стимулів, що підтверджують їхнє бажання до саморозвитку в обраній сфері діяльності та одночасно вказують на прагнення уникати складних ситуацій й освітніх труднощів. Водночас оцінка наслідків зіткнення різних рушійних сил особистості дозволяє дослідникові простежити провідні й другорядні підстави для самоідентифікації; обрані студентом домінуючі внутрішні імпульси, пов'язані з пізнанням, допомогою чи реалізацією самісного потенціалу, окреслюють повноту сформованості його осмисленої професійної ідентичності. Крім того, проведена на основі провідних типів емоційної спрямованості особистості рефлексія чинників вибору напрямку своєї самореалізації допомагає визначити зв'язок власного фахового майбутнього із натхненням, цікавістю й задоволенням чи, навпаки, із сумнівами, втомою або розчаруванням й у такий спосіб засвідчити позитивне емоційне прийняття і стабільність обраного життєвого шляху здобувачем вищої освіти. Емпірично виявлені у результаті проведеної діагностики особистісна значущість для цієї вікової категорії осіб навчальних мотивів та позитивна емоційна спрямованість процесу їхньої освітньо-професійної підготовки підтверджує факт гармонійного формування мотиваційного компонента вчинку самовизначення.

Здійснення діагностики актуального стану *дійового компонента* вчинку самовизначення майбутніх психологів передбачає емпіричне

вивчення їх здатності до самореалізації, наявності професійної відповідальності і проявів волі. Тут м е т о ю дослідження є: а) встановлення спрямованості на самоактуалізацію, б) фіксація рівня професійної відповідальності та в) з'ясування сформованості вольової сфери, що дає змогу комплексно виявити спроможність здобувачів приймати особистісно значущі рішення в аспекті власного життєздійснення. Вагомим підґрунтям для трактування здобутих емпіричних даних є уявлення про учинкові етапи дії самовизначення, що розгортаються від елементарного до пошуково-креативного вчинення й далі до екзистенційного діяльного прожиття та уможливають виявлення нових ідей і моделей діяльнісного практикування.

Дослідження сформованості дійового компонента вчинку самовизначення потребує застосування комплексу діагностичних методик, покликаних оцінити як спрямованість студентів на реалізацію свого потенціалу, так і рівень їх професійної відповідальності та вольової зрілості. Серед них обрані: а) методика САТ Е. Шострома, що через прояви компетентності у часі, наявність підтримки особою самої себе, домінуючі ціннісні орієнтації, достатню гнучкість поведінки, сензитивність до себе, спонтанність дій, наявну самоповагу, позитивне самоприйняття, гуманістичний погляд на природу людини, системність і синергійність, прийняття своєї агресії, значну контактність, наявність пізнавальних потреб, високу креативність дає змогу констатувати наявність її самоактуалізаційного поступу; б) опитувальник покомпонентної психологічної структури професійної відповідальності А.В. Фурмана, який уможливорює поскладове визначення усвідомленого, сумлінного й етичного ставлення здобувачів до своїх потенційних обов'язків та їх осмислення на ментально-когнітивному, емоційно-мотиваційному, поведінково-вольовому та морально-духовному ступенях, в) методика визначення рівня розвитку вольових рис-якостей особистості Н.Б. Стамбулової, спрямована, по-перше, на оцінку в студентів рівня прояву цілеспрямованості, сміливості, рішучості, наполегливості, ініціативності, впертості, самостійності, самовладання, витримки і, по-друге, на аналізування параметрів їх вираженості й генералізованості.

Інтерпретація результатів методики САТ Е. Шострома в контексті самоактуалізаційних ресурсів майбутніх психологів має важливе

значення для розуміння складових їх внутрішнього потенціалу, рівня готовності до професійної діяльності та здатності до особистісного і фахового зростання. Зокрема, високий рівень компетентності у часі свідчить про здатність студентів до насиченого осьбуття, усвідомлення взаємозв'язку між теперішнім, минулим і майбутнім в аспекті власного самоздійснення, а шкала самопідтримки відображає самісну автономність особистості, її внутрішню мотивацію та незалежність від зовнішніх упливів, що характеризує самостійність, відповідальність і зрілість здобувачів, їх здатність керуватися власними термінальними цінностями й життєвими переконаннями. Інші шкали вказаного діагностичного інструмента, зокрема ціннісної орієнтації та уявлень про природу людини, вказують на представленість у свідомості суб'єкта гуманістичних ідеалів, розвиненість уміння розпізнавати й відчувати емоції навколишніх, спроможність до відкритого вираження своїх афектів, почуттів і настроїв, наявність стабільно позитивної самооцінки, високого рівня когнітивної зрілості й гнучкості, що, власне, й уможливорює визначення його готовності до реалізації обраного професійного шляху, в т.ч. здатності до самостійного й автономного прийняття рішень у контексті авторського конструювання свого життя.

Осмислення діагностичних результатів «Опитувальника покомпонентної психологічної структури професійної відповідальності А.В. Фурмана» вказує на компетентне усвідомлення особистістю наслідків своїх дій і готовність приймати й реалізовувати персонально важливі рішення, що не зводиться лише до почуття обов'язку, а становить вольове, моральне та когнітивне утвердження власної позиції в обраній професії. Рівень сформованості такої відповідальності безпосередньо визначає схильність здобувача здійснювати учинкові дії у напрямку втілення прийнятого рішення – самореалізації у сфері психології. Так, ментально-когнітивний компонент, відображаючи високий рівень усвідомлення студентом своєї освітньої діяльності й детального осмислення завдань, змісту, якості та структури своєї фахової підготовки і базуючись на свідомому інтелектуальному аналізі без задіяння випадкових чи ситуативних імпульсів, є передумовою продуктивного й обґрунтованого самовизначального вчинення. Розвинена емоційно-мотиваційна складова сумлінності,

виявляючись у внутрішньому прийнятті професійної ролі та в інтенційності саморозвивальних прагнень, уможливорює не лише розуміння її необхідності й значущості, а й виявлення відповідної ініціативи щодо активного долучення до процесу власної освітньо-професійної підготовки, що забезпечує сталість учинкових дій у межах фахової самоідентифікації та посилює їх відповідальність і цілеспрямованість. Поведінково-вольова підсистема особистісної зрілості, демонструючи здатність студента реалізувати професійно значущі наміри, організовувати навчально-пізнавальну діяльність, дотримуватись важливих зобов'язань, ефективно працювати в команді та зберігати внутрішню зібраність і самодисципліну, постає прямим свідченням його дієвого самовизначального вчинення у формовій цілеспрямованій освітньо-професійній активності. Морально-духовна ланка такої зобов'язаності, формуючи розуміння моральної значущості обраного фаху й прийняття відповідальності за власну ефективність та компетентність, вказує на альтруїстичне й гуманістичне налаштування здобувачів, що заперечує первинність досягнення особистої вигоди чи реалізації індивідуальних амбіцій. Інтегрування результатів усіх шкал свідчить про високий ступінь особистісної зрілості, свідоме прийняття юнацтвом майбутньої професійної ролі, розвинену готовність відповідати за прийняті рішення, вміння компетентно взаємодіяти з іншими суб'єктами освітнього простору, а демонстрування високих показників досліджуваного явища за усіма компонентами уможливорює визначення підсумкового рівня професійної відповідальності як когнітивно обґрунтованого, соціально зрілого, морально виправданого й внутрішньо спричиненого механізму самовизначального діяння (див. детально [18]).

Методика Н.Б. Стамбулової особливо актуальна в контексті дослідження цілеспрямованості, впевненості, наполегливості, ресурсності та стійкості в обстоюванні особою свого професійного шляху і напряму самоактуалізації, оскільки саме вольові риси-якості відіграють ключову роль у прийнятті рішень, у подоланні нею внутрішніх і зовнішніх перешкод, а також у реалізації себе в обраній професії. Інтерпретація здобутих результатів у форматі самовизначення майбутнього психолога показує, що високий рівень прояву цілеспрямованості свідчить про наявність

життєвих орієнтирів, усвідомленість професійних цілей і бажання досягти їх навіть у складних обставинах. Розвинена генералізована здатність указує на здатність здобувача зберігати життєстійкість у несприятливих ситуаціях, що надзвичайно важливо для послідовного професійного самоздійснення. Явно виражені сміливість та рішучість визначають здатність особи приймати відповідальні рішення в умовах невизначеності або значного ризику для свого повсякдення, що важливо як для самостійного вибору професійної траєкторії, так і для подолання страху перед новими життєвими викликами. Очевидні наполегливість та впертість відображають рівень енергетично-вольових затрат юної особи, спрямованих на досягнення мети та подолання зовнішніх чи внутрішніх труднощів, що у контексті самовизначення означає не лише обрання нею професії, а й здатність утілювати це рішення у тривалій, наполегливій та ефективній діяльності. Опорні форми ініціативності й самостійності дозволяють оцінити спроможність здобувача до автономного вибору життєвих цілей, прийняття значущих рішень і реалізації власних ідей, що дозволяє констатувати наявність у нього розвиненої внутрішньої готовності до свідомого й автентичного самовизначення. Самовладання і витримка як вагомі показники емоційно-вольової саморегуляції також демонструють сформованість уміння контролювати свої афективні стани, зберігати спокій в напружених ситуаціях та проявляти емоційну лабільність під час власної професійної самоідентифікації. Закономірно, що розвиненість вольових рис-якостей забезпечує перехід особи від: а) пасивного роздумування про своє майбутнє до активного, відповідального, самостійного життєвого вибору та б) від прийнятого рішення стосовно фахового самовизначення до реалізації й утілення особистісно значущих цілей і професійного зростання в обраній сфері самореалізації.

Завершення діагностичного вивчення дієвого компонента вчинку самовизначення вказує на необхідність аналізу його вчинкових етапів, що на ґрунті здобутих за вказаними дослідницькими методиками емпіричних даних дає змогу визначити повноту задіяння майбутніх психологів у розгортанні власної самовизначальної активності:

а) на етапі елементарного вчинення самовизначальна дія реалізується через відтворення знайомих дій і копіювання відомих зразків без

глибокого їх осмислення й аналізу;

б) на інтерпретаційно-перетворювальному етапі вчинення відбувається переосмислення та адаптування наявного досвіду самоусвідомлення й самоздійснення відповідно до нових умов і тиску особистих цілей;

в) на етапі пошуково-креативного вчинення особа зосереджується на продуктивній діяльності, яка виходить за межі відомих зразків й охоплює генерацію нових ідей і моделей життєвого практикування;

г) на етапі екзистенційного діяльного прожиття (пережиття) суб'єкт занурюється у глибоко особистісне, цілісне й емоційно насичене переживання здійсненого вибору, перманентно відчувачи інсайти й духовне осяяння.

Аналізування показників сформованості дійового компонента вчинку самовизначення майбутніх психологів на засадах комплексного використання описаних діагностичних методик дає змогу багатогранно розглянути низку відповідних учинкових етапів. Щонайперше, елементарне вчинення, інтерпретоване як початковий акт усвідомленого вибору або спроба вчинити конкретну дію у напрямку визначення свого місця у світі, вказує на когнітивне усвідомлення та розумову інтерпретацію студентом своїх внутрішніх потреб, цінностей і професійних можливостей; перебування на інтерпретаційно-перетворювальному шаблі учинкової дії, пов'язаному з активним осмисленням і переосмисленням використовуваних засобів досягнення професійно значущої мети, актуалізує дію важелів професійної відповідальності через розуміння морально-етичних та особистісних наслідків свого вибору та здатності до трансформації власних планів і професійних намірів відповідно до фахових стандартів та внутрішніх цінностей; пошуково-креативне вчинення виявляється через ініціативну здатність особи до активного творчого пошуку засобів і способів наполегливої реалізації обраного життєвого шляху; екзистенційний етап діяльного прожиття нею використовуваних задля власного особистісно-професійного зростання методів, прийомів, підходів та інструментів самореалізації відображає ціннісно-смісловне усвідомлення й проживання власного самовизначального досвіду, досягнення внутрішньої гармонії і конгруентного прийняття свого Я, що означає не лише завершення відповідної учинкової дії, а й її усвідомлене екзистенціювання, що є ознакою персоніфікованого авторства свого життя.

Врешті-решт такі діагностовані показники, як спрямованість здобувачів на самоактуалізацію, високий рівень вияву їх професійної відповідальності і достатня сформованість вольової сфери визначають їхню здатність до прийняття значущого рішення щодо обрання напрямку життєзреалізування й засвідчують гармонійне оприявлення дійового компонента вчинку самовизначення. Такий майбутній психолог не тільки усвідомлено прийняв рішення стосовно вибору власного фаху, а й активно реалізує його, проявляючи моральність, творчість, цілеспрямованість, відповідальність та особистісну холистичність.

Дослідження сформованості *післядійового (рефлексивного) компонента* вчинку самовизначення передбачає вивчення здатності майбутніх психологів до глибинного осмислення та внутрішнього переживання за результати власного сенсожиттєвого вибору й здійснених на його підґрунті особистісно значущих дій. Метою емпіричного аналізу цього компонента самовизначального вчинку є: а) виявлення їх готовності до саморефлексії та б) з'ясування розвиненості рефлексивності як особистісної риси-якості, що у підсумку уможливує проведення об'єктивного самоаналізу, досягнення глибинного самоусвідомлення та адекватної самооцінки власної спроможності до утілення обраного життєвого шляху як наслідку самовизначення. Детальне трактування здобутих таким чином даних має ґрунтуватися на поетапному, зокрема інтелектуально-самооцінювальному, особистісно-самозвітувальному, метарефлексивному чи трансцендентно-рефлексивному, осмисленні їх внеску.

Характеристика стану сформованості рефлексивного компонента висвітлюваного вчинення потребує застосування комплексу діагностичних методик, покликаних оцінити реальну здатність студентів до рефлексії в контекстах осмислення правильності, адекватності, обґрунтованості та конгруентності здійсненого юнню вчинку самовизначення власним сенсожиттєвим орієнтирам. Серед них найдоцільнішими є: а) методика вимірювання рівня рефлексивності (А.В. Карпов), що діагностує її види (ситуативну, ретроспективну, перспективну, соціальну) й прояви останньої як особистісної риси та уможливує пізнання як змісту власної свідомості й перебігу і результатів діяльності, так і внутрішнього світу іншої людини; б) опитувальник «Диференціальний тип рефлексії» (Д.О. Леонтьєв,

Є.М. Осін), який дає змогу виміряти рівень прояву «системного» самоусвідомлення, що актуалізується на підґрунті самодистанціювання й погляду на себе збоку, «інтроспекції» (або «самокопання», пов'язаного із зосередженістю на власному емоційно-почуттєвому стані), й «квазірефлексії», спрямованої на сторонній об'єкт, що не має відношення до актуальної життєвої ситуації.

Використання методики вимірювання рівня рефлексивності А.В. Карпова та В.В. Пономарьової (Пантелеєвої) спрямовувалося на всебічне дослідження її особистісних, когнітивних та соціальних показників, що формують основу для свідомого самовизначення студентів, зокрема на діагностику їх здатності до усвідомленої самооцінки адекватності прийнятих рішень, об'єктивного аналізу свого життєвого вибору, смислової інтерпретації та позитивної оцінки власної спроможності реалізовувати обраний у сфері психології шлях. Так, високий рівень *ситуативного самоаналізу* дає змогу характеризувати здатність здобувачів усвідомлювати свої дії у момент прийняття рішення та відповідність їх актуальному соціально-професійному контексту, виявляє спроможність миттєво аналізувати життєву ситуацію і вміння коригувати свої поведінку та діяльність відповідно до особистісно значущих змін; *ретроспективне самопостереження* дозволяє оцінити схильність особи до осмисленого аналізу минулих подій, інтерпретації причин та мотивів прийнятих рішень, а також наслідків здійснених учинкових дій для подальшого саморозвитку й самореалізації, сприяючи глибшому розумінню власного професійного досвіду та підвищуючи ймовірність усвідомленого самовдосконалення в майбутній фаховій діяльності; *перспективне самоосмислення*, виявляючи вміння планувати успішне майбутнє, проєктувати свої дії і вчинки та прогнозувати наслідки прийнятих рішень для власного повсякдення, свідчить про здатність особи формувати власні цілі та стратегії життєвого і професійного саморозвитку, зрілість особистісного прогнозування та готовність брати відповідальність за реалізацію власного життєвого сценарію; *соціальна (інтерпсихічна) самокритика* дає змогу оцінити спроможність студента розуміти ставлення навколишніх до його професійного вибору, передбачаючи їхню реакцію на власні самовизначальні дії. Загальний високий рівень рефлексивності вказує на уміння майбутнього

психолога аналізувати власні дії, усвідомлювати їх причини, перспективи та наслідки з урахуванням соціального контексту і свідчить про його готовність до здійснення морально відповідального та змістовного самовизначення, базованого на зрілих цінностях й особистісно-професійних орієнтирах.

Самовизначення майбутнього психолога як надзвичайно складний, екзистенційно зумовлений та соціально значущий акт, що відбувається у свідомісному контексті, вимагає дослідження його здатності до пізнання себе в актуальній життєвій та професійній позиції, що зумовило використання опитувальника «Диференціальний тип рефлексії» (Д.О. Леонтьєв, Є.М. Осін та ін.). Значна присутність у структурі післядійового компонента вчинку самовизначення *системної рефлексії*, яка поєднує ефективний самоаналіз, адекватне осмислення ситуації та об'єктивне самостереження через механізми самодистанціювання, дає змогу студенту не лише здійснити вибір професійного шляху, а й осмислити його цінність, значущість та особистий сенс, що сприяє прийняттю відповідального, глибоко усвідомленого й виваженого рішення; *інтроспекція*, яка зазвичай призводить до зосередженості на емоціях, непокої, внутрішньому стані без об'єктивного аналізу ситуації, може виявитися деструктивним, сприяючи концентрації уваги на сумнівах, тривогах або невпевненості і блокуючи дію рефлексивної оцінки власних можливостей щодо реалізації професійного вибору; *квазірефлексія*, що полягає у значному відриві особи від реальності, виявляється в частому фокусуванні на неактуальних об'єктах самоздійснення і відображає спробу уникнути відповідальності за прийняте рішення; у студентів – юнаків і дівчат – вона може проявлятися у фантастичних та ідеалізованих уявленнях про власне майбутнє, в надмірному плануванні без реалістичних учинкових дій й у визначальному впливі зовнішніх чинників на особистісне усвідомлення обґрунтованості своїх професійних перспектив.

Прикінцевий етап психодіагностичного дослідження рефлексивного компонента вчинку самовизначення вказує на обов'язковість аналізу здатності майбутніх психологів до самоусвідомлення й самооцінки результативності власної самовизначальної активності за етапами післядійового вчинення:

а) інтелектуально-самооцінювальний етап характеризує осмислення здійсненого вчинку,

задіюючи когнітивний аналіз його раціональності, ефективності та результативності для досягнення поставленої мети;

б) особистісно-самозвітувальний етап передбачає емоційно-почуттєву оцінку свого самовизначення з позицій соціального Я та усвідомлення його відповідності як зовнішнім очікуванням, так і власним ціннісним орієнтирам;

в) метарефлексивний етап виявляється у глибинному самоосмисленні ціннісно-сміслових підстав такого вчинку, здійсненого на підґрунті узагальнення відповідних знань і навичок та їх подальшої інтеграції у структуру індивідуального Я;

г) трансцендентно-рефлексивний етап відображається у формі виходу суб'єкта за межі власного самовизначального досвіду, актуалізуючись через усвідомлення його значущості в контексті універсальних смислів життя та у єдності з вищими духовними цінностями.

Загалом використання майбутнім психологом переважно інтелектуально-самооцінювальних ресурсів рефлексивного осмислення дійсності вказує на усвідомлення доцільності здійсненого вибору, раціональну оцінку ефективності прийнятого рішення й обґрунтоване логічне передбачення наслідків таких дій. Високі значення соціальної і квазірефлексії демонструють здатність здобувачів вищої освіти до суб'єктивно-прагматичного осмислення свого самовизначального діяння в аспекті його доречності, дієвості й прагматичності у конкретних життєвих обставинах. Особистісно-самозвітувальний щабель самоаналізу стосується ступеня емоційного самоприйняття напрямку власного самоздійснення і вимагає задіяння засобів особистісної й інтерпсихічної рефлексії, оприєвнених через розвинену здатність до співпереживання, глибокий аналіз реакцій довкілля й істотного занурення у власне суспільне Я, що уможливорює самооцінку досліджуваного вчинку не лише з власної, а й із соціальної перспективи, і водночас формує моральну відповідальність за свої дії. Метарефлексивний рівень, актуалізуючи самоусвідомлення суб'єктом сутності свого вибору в контекстах його відповідності особистісним цінностям, буттєвим сенсам та смисложиттєвим орієнтирам ресурсами системної та інтрапсихічної рефлексії, свідчить про спроможність аналізу як факту здійсненого вибору, з його поглибленим осмисленням власної ідентичності як суб'єкта, творця й автора свого індивідуально неповторного повсякдення. Трансцендентно-рефлексивний ступінь ґрунтового

осмислення сенсу самовизначення, що на самісному щаблі виявляється через задіяння духовних вартостей, реалізацію особистісного покликання й повне утілення загальнолюдських гуманістичних ідеалів, визначає спроможність студента-психолога виходити за межі вузького особистого досвіду, бачити себе як частину більшого смислового цілого і, врешті-решт, не тільки внутрішньо прийняти здійснений професійний вибір, а й перетворити його на ресурс для реалізації ефективної життєвої стратегії, що розгортається на підґрунті вищих цінностей та екзистенційно значущих сенсів.

Закономірно, що високий рівень прояву у майбутніх психологів інтелектуальної, особистісної, метарефлексивної й трансцендентної здатності до самоаналізу й самооцінки адекватності, об'єктивності й обґрунтованості сконструйованого особистісного сенсу й обраного фаху засвідчує гармонійний плин формування в них рефлексивного компонента вчинку самовизначення. Зокрема, студент, демонструючи розвинену системну спроможність до самоспостереження й самоусвідомлення, низький рівень самокопання, високі показники соціальної та перспективної рефлексії, спроможний об'єктивно оцінити правильність свого життєвого вибору, адекватність обраної стратегії його зреалізування та її відповідність особистісним і професійним ідеалам.

Важливим етапом реалізації запропонованої психодіагностичної програми комплексного емпіричного дослідження є встановлення структурно-змістової завершеності *вчинкового циклу самовизначення*. З метою інтегративного аналізу рівня розгортання цього вчинку як цілісного внутрішньоособистісного акту застосовано метод середнього арифметичного, що уможливило синтезування індивідуальних рівнів сформованості у студентів-психологів компонентів такого вчинення у єдиний інтегральний індекс. На основі отриманих значень проведено групування здобувачів фаху психолога за чотирма ступенями:

- 1) низький – фіксація на ситуативно-ресурсному етапі протовчинення;
- 2) середній – проходження мотиваційної стадії вчинення;
- 3) достатній – виконання завдань дійової фази довершеної вчинкової дії;
- 4) високий – рефлексивне завершення повного учинкового циклу.

Важлива складова комплексної психодіагностичної програми – вивчення *ціннісно-мотиваційного підґрунтя* вчинку самовизна-

чення майбутніх психологів. Розуміння домінуючих екзистенційних вартостей у ролі смисложиттєвих орієнтирів, що постають як підґрунтя для фахової й особистісної самореалізації, дозволяє визначити й низку ключових механізмів, важливих для здійснення значущого життєвого вибору: а) *раціонального*, пов'язаного із персональними утилітарними потребами, що відображають ступінь усвідомлення суб'єктом значущості соціальних норм і вагомих для організації власної фахової діяльності професійних стандартів; б) *нормативного*, що ґрунтується на значущих соціальних ідеалах, орієнтує майбутнього психолога на суспільну взаємодію та сприяє прийняттю виважених рішень у контексті особистісного та професійного вибору; в) *морального*, який характеризує глибинну етичну сутність індивідуально-ціннісних переконань, внутрішніх мотивів і світоглядних установок та передбачає прийняття відповідальності за власне ось-буття; г) *спонтанно-сенсового*, у підґрунті якого перебувають загальнолюдські духовні цінності та фундаментальні вартісні ідеали, що забезпечують екзистенційне наповнення буденного життя особи, її внутрішню цілісність, ковальність та гармонійність взаємодій із соціокультурним довкіллям.

Діагностика аксіопсихологічних детермінант самовизначального вчинення допомагає, по-перше, виявити сенсожиттєві орієнтації майбутніх психологів, по-друге, з'ясувати їхню готовність до усвідомленого обрання професії та подальшого розвитку в обраній сфері фахового повсякдення. Обґрунтування ціннісно-сміслового підґрунтя такого важливого рішення, по-третє, уможливорює й довершене осмислення його за параметрами раціональності, нормативності, моральності чи духовності. До прикладу, домінування прагматичних вартостей свідчить про усвідомлений життєвий вибір студентом власної професійної діяльності, що ґрунтується на розумінні перспектив її стабільності, матеріальної забезпеченості, передбачуваності кар'єрного зростання та практичної корисності в реальному житті; соціальні норми-ідеали вказують на досягнення ним значущості нормативних вимог до персональних рис-якостей фахівця, характеризують сформовану здатність до ефективної командної роботи й виявляються в його готовності брати на себе відповідальність перед суспільством, найближчим оточенням, клієнтами; індивіду-

альні життєві смисли здобувача відображають глибинну внутрішню вмотивованість, конгруентність з індивідуально вагомими сенсожиттєвими орієнтирами і репрезентують його базову схильність до результативної діяльності у сфері психології; загальнолюдські екзистенційні цінності засвідчують як глибоке розуміння майбутнім фахівцем трансособистісного, надперсонального, гуманістичного значення обраного напрямку фахової самореалізації, так і узгодженість його із метапотребами свого Я.

Детальне дослідження складових ціннісно-мотиваційного спричинення вчинку самовизначення пов'язане із застосуванням комплексу діагностичних методик, покликаних системно оцінити домінуючі цінності, які супроводжують суб'єкта у процесі визначення шляху власного освітньо-професійного становлення. Тут доречними є: а) основна методика «Ціннісні орієнтації» М. Рокича (класичний варіант), що уможливорює вивчення ролі термінальних та інструментальних вартостей у своєму життєвому самопозиціонуванні, зокрема особистісних, суспільних і професійних, які відображають ступінь самореалізації суб'єкта; спрямованості на самоствердження, спілкування чи справи, а також індивідуалістичних, конформістських чи альтруїстичних орієнтирів як підстав для самоздійснення; б) використана для уточнення результатів дослідження методика PVQ «Портрет цінностей» Ш. Шварца, яка дає змогу виявляти позитивне й негативне ставлення до певних вартостей і вибудовувати ієрархію із десяти ціннісно-мотиваційних блоків (влади, досягнень, гедонізму, стимуляції, самостійності, універсалізму, доброти, традиції, конформності, безпеки; її доцільно проаналізувати за параметрами самотрансцендентності й відкритості до особистісних та професійно значущих змін.

Класичний варіант методики «Ціннісні орієнтації» М. Рокича дає змогу виявити термінальні та інструментальні вартості як підґрунтя для прийняття майбутніми психологами важливих життєвих рішень, з'ясувати ступінь зв'язку їх із самореалізацією, самоствердженням, самоздійсненням, оцінити прояви індивідуалістичних, конформістських, гуманістичних, альтруїстичних тенденцій у їхній ціннісно-смісловій сфері. Процедура дослідження передбачає ранжування як термінальних установок, що відображають кінцеву мету фахової самоактуалізації здобувачів освіти, так

і прикладних інструменталів, які визначають репертуар засобів досягнення персонально значущих цілей. Така градація особистісно-професійних сенсосмислових пріоритетів уможливорює розуміння мотиваційних підстав здійсненого здобувачами-психологами вибору (в ідеалі – гуманних, безкорисливих та соціоцентричних). Превалювання серед термінальних цінностей студентів вартісності професійної самореалізації, що проявляється у спрямованості на досягнення успіху у сфері психології, визнання персональних здобутків фаховим співтовариством, наявність розвиненої відповідальності виявляє чітке усвідомлення ними свого покликання і готовність продуктивно працювати над собою задля досягнення високих результатів; натомість зорієнтованість на особистісні чи сімейні смисли здебільшого вказує на незрілість і несформованість їх професійного вибору. Домінування ж таких інструменталів, як чесність, відповідальність, співчуття чи толерантність, свідчить про наявність у майбутніх фахівців необхідних для ефективної професійної діяльності у царинах психологічного теоретизування і практикування морально-етичних орієнтацій. Переважання у структурі ціннісно-сислової сфери індивідуалістичних або конформістських засад фахової роботи вказує на відповідні ризики, зокрема виступаючи індикатором недостатньої готовності працювати у команді та орієнтуватися на колективні цілі, чи підтверджує нерозвиненість здатності здобувача до критичного мислення та самостійного прийняття відповідальних життєвих рішень. Конфліктність термінальних та інструментальних вартостей оприявнює внутрішньоособистісні суперечності, що ускладнюють процес самовизначення і здатні призводити до труднощів у виборі життєвого шляху або професійної діяльності. Конгруентність професійних стандартів та персональних сенсів проявляється у високій персональній значущості допомоги іншим, альтруїзму, справедливості, що формують етичний фундамент професії фахівця-психолога.

Використання додаткової методики PVQ «Портрет цінностей» Ш. Шварца, що ґрунтується на концепції існування базових сенсожиттєвих орієнтирів людини, поділених автором на десять мотиваційних блоків, уможливорює комплексне оцінювання аксіологічної узмістовленості внутрішнього світу майбутніх психологів та основних пріоритетів вибору

ними власного життєвого та професійного шляхів. Інтерпретація результатів використання цього діагностичного інструмента забезпечує визначення провідних вартостей конкретної особи та її значущих цілей. Переважання самостійності, зокрема незалежності думки, свободи вибору й творчої ініціативності, свідчить про прагнення бути автономною особистістю, котра здатна приймати виважені рішення і нести відповідальність за їх реалізацію. Значення стимуляції, що охоплює прагнення до новизни та персональних змін, визначається її відкритістю до нового фахового досвіду та проявом спроможності до адаптації у динамічному середовищі. Домінування гедонізму як прагнення до комфорту, націленості на задоволення та установа на добробут входить у суперечність із суспільними вимогами до професії, часто пов'язаною з високими емоційними перевантаженнями. Високі показники досягнення демонструють домагання здобувачем особистого успіху, самісного розвитку і соціального визнання власного авторитету у професії. Потяг до владарювання в контексті установки на контроль і домінування може зашкодити встановленню довірливих стосунків з клієнтами. Устремління на персональну безпеку відображає зрозуміле прагнення до стабільності, гармонії і захисту від загроз та ризиків, проте здатне перешкоджати розумінню майбутнім психологом необхідності працювати за складних, непередбачуваних і потенційно конфліктних умов повсякдення. Налаштованість на конформізм і традиційні норми вказує на соціальну відповідальність та дисциплінованість особи, проте обмежує свободу її індивідуального волевиявлення. Визнання здобувачами-психологами важливості для свого професійного вибору універсальності і доброзичливості, а відтак значущості толерантності, емпатії, прагнення допомагати іншим та захищати навколишніх, засвідчує розвинений альтруїзм і зрілу відповідальність надособистого рівня. Тлумачення даних аналізованої методики потребує також врахування ступеня конфліктності ціннісних орієнтацій майбутніх фахівців, зокрема одночасного прагнення до самостійності та конформізму, чи паралельного бажання владарювати й обстоювати загальнолюдські вартості, спрямовувати їх на гармонізацію таких внутрішніх протиріч і побудову збалансованої професійної позиції.

На етапі визначення персональної вагомості для майбутніх психологів різних груп ціннос-

тей у межах психодіагностичної програми комплексного емпіричного дослідження здійснено всебічне вивчення ціннісно-сміслової сфери респондентів, що дало змогу виявити чотири основні групи вартостей: прагматичні, соціальні, моральні та духовні. Застосування факторного аналізу спрямовувалося на виявлення латентної структури ціннісних орієнтацій студентів та виокремлення узагальнених факторів відображення домінантних мотиваційно-сміслових утворень їх аксіосфери. Кластеризація забезпечила диференціацію респондентів за типами ціннісних профілів, що, своєю чергою, уможливило аргументування суб'єктивної значущості провідних ціннісних орієнтацій у різних студентських групах й простеження зв'язку між домінуючими аксіопсихологічними установками, а також окреслення характерної для майбутніх психологів ціннісної ієрархії, що спричиняє їхню особистісну зрілість і професійну мотивацію.

Трактування встановлених психологічних механізмів здійснення студентами-психологами раціонального, нормативного, морального чи спонтанно-сенсового фахового вибору дало змогу аргументовано зіставити їх з прагматичними, соціальними, індивідуальними та загальнолюдськими вартостями самісного життєреалізування. Відтак істотне переважання раціоналізованих механізмів на ситуативному рівні самовизначального вчинення демонструє адекватне розуміння здобувачами об'єктивних соціокультурних та особистісних умов самореалізації; домінування суспільно значущих смислів на мотиваційному етапі вчинку сприяє утвердженню гуманізму, емпатії, справедливості й відповідальності як підстав для прийняття такого рішення; пріоритетність екзистенційних сенсів на дійовому щаблі фахової самоідентифікації забезпечує реальне утвердження особистісної ідентичності, персональної автономії і творчої самостійності; провідна роль духовних метапотреб на рефлексивному етапі самоздійснення посилює морально-етичну детермінованість та увиразнює глибинний психодуховний сенс обраної життєвої траєкторії як відповідної вищим загальнолюдським орієнтирам та автентичному персоніфікованому Я.

Останнім етапом реалізації запропонованої психодіагностичної програми комплексного емпіричного дослідження є обґрунтоване доведення цілісності аналізованого вчинкового акту-події. Вказане потребує зіставлення сту-

пенів самовизначального вчинення здобувачів освіти (ситуаційного, мотиваційного, дійового, післядійового етапах) із домінуючими на кожному з них ціннісно-смісловими утвореннями, що уможлиблює констатацію їх конгруентності.

Осмислення особливостей фахової самореалізації здобувачів вищої освіти у галузі психології на ситуаційному етапі вчинення вказує на її узалежнення від умов та обставин, що характеризують контекст здійснення особою професійного вибору. Як правило, суб'єктивними передумовами визначення майбутніми психологами вектору організації свого життєвого шляху є індивідуальні нахили та здібності, прояви інтересу до людини та її автентичного Я, бажання допомагати навколишнім у самоактуалізації і самоздійсненні, а зовнішніми чинниками – соціальний престиж професії, вплив освітнього доквілля, врахування позиції батьків і думки близького оточення. Подолання ситуаційних обмежень пов'язується із здатністю студента адекватно оцінити себе у форматі майбутнього фаху, реалізувати особистісний потенціал та співвіднести наявні персональні властивості із актуальними професійними вимогами. З іншого боку, відчуття ним суб'єктної свободи під час прийняття такого персонально важливого рішення дає підстави констатувати справжнє, а не нав'язане чи зовнішньо спричинене самовизначення. Завершена логічна трансформація ситуаційної фази підтверджується наданням здобувачами-психологами важливого значення переважно прагматичним цінностям, серед яких безпека, здоров'я, стабільність, широта поглядів, свобода, розваги, конформність, освіченість, матеріально забезпечене і щасливе життя, наявність хороших друзів, соціальна підтримка, культурна традиція, раціоналізм та непримиренність до недоліків, і які спонукають до аналізу та розуміння себе у складних ковітальних реаліях повсякдення.

Інтерпретація специфіки вмотивованості самовизначального вчинення демонструє переважання у майбутніх психологів різноманітних підстав для обрання професії, серед них гуманістичні стимули (бути корисним людям, підтримувати їх у кризових життєвих ситуаціях, долучатися до зменшення страждань у соціумі чи сприяти гармонізації міжособистісних стосунків); інтелектуальні спонуки, зумовлені інтересом до внутрішнього світу людини та її Я (досліджувати психічні про-

цеси, емоційні стани, особистісні риси-якості, психокультурні властивості, закономірності різноспрямованих форм діяльності та відповідального вчинення, прагнень до самоактуалізації і самоздійснення); прагматичні рушії персональної самореалізації (усвідомлення можливостей працевлаштування, затребуваності фаху психолога, перспектив особистісного і кар'єрного зростання); емоційно-особистісні детермінанти життєздійснення (пов'язані із нагальністю самозцілення, самотворення і самоактуалізації, з бажанням трансформувати й перетворити життєвий досвід у важливий професійно-особистісний ресурс, з високим рівнем емпатійності, чутливості й рефлексії як значущих проявів психолога-помічника, радника, консультанта); соціальні стимули досягнення професіоналізму в обраній сфері (схвалення з боку батьків, викладачів, друзів, мода чи позитивний приклад відомих психологів). Динаміка внутрішніх настанов самоактуалізації виявляється у набутті гуманітарного змісту конкретної професійної спрямованості здобувачів-психологів, у їх переході від пізнавальних інтересів до стадії прагнення до майстерності, у зміні прагматичних настановлень на відповідальне ставлення до свого фаху. Нормативна цілісність мотиваційного етапу самовизначального вчинення задається системою соціальних вартостей майбутнього спеціаліста, що комплексно відображає канонічно сконструйований аксіо-психологічний, сутнісно – ціннісно-смісловий портрет психолога (див. [20]).

Індивідуальний сенс конкретних дій-рішень студентів, що постають індикаторами дійового етапу відповідального вчинку самовизначення, передбачає усвідомлення ними майбутньої спеціалізації, експлікується у цілеспрямованій квазіпрофесійній роботі, виявляється в через участь у персонально значущих волонтерських ініціативах, реалізується в лоні дослідницької діяльності й підтримується практикою систематичної самоосвіти. Важливим показником-маркером самореалізації є також наявність у майбутніх фахівців розвинених вольових рис – рішучості, цілеспрямованості й наполегливості, що уможливають подолання освітніх і професійних труднощів. До ознак зрілого професійного вибору особистості належать її здатність планувати траєкторію свого професійного розвитку, приймати персональну відповідальність за обраний шлях, виявляти ініціативу в практичному впровадженні спеці-

лізованих знань, розширювати ділові компетентності й здійснювати конструктивний вплив на освітньо-професійне довкілля. Вагомим критерієм екзистенційної цілісності цього етапу вчинку є здатність здобувача бути суб'єктом свого розвитку й автором власного життєвого проєкту, що передбачає наявність у нього професійної відповідальності, свободи вибору, автономії, відваги, вірності собі, творчості, самотворення, самореалізації, покликання, особистісної зрілості та ідентичності як відображення внутрішньої цілісності, самісної зрілості, самостійності та соціальної ініціативності.

Рефлексивне осмислення студентом здійсненого самовизначального вчинення передбачає його критичну оцінку за критерієм конгруентності суб'єктивного та духовного Я, тобто за повнотою відповідності обраного фаху своїм внутрішнім очікуванням, моральним орієнтирам, глибинним змістом і загальнолюдським гуманістичним ідеалам. Післядійовий аналіз обґрунтованості здійсненого фахового вибору передбачає трактування обраної професії як життєвого покликання, рефлексування правильності доленосного рішення, розуміння здатності приймати відповідальність за результати самореалізації, констатування відповідності стилю психодуховно наповненого життя, усвідомленої присутності екзистенційних сенсів та духовних ідеалів власного життєздійснення. Цілісність цього етапу самовизначального вчинення для майбутніх психологів пов'язується із морально-духовною відповідальністю, розвиненістю механізмів сумління, орієнтацією на добро, щирим милосердям, духовним смиренням, прийняттям особистої відповідальності за долю людства, внутрішньою свободою, високою самоповагою, безкорисливим альтруїзмом, глибокою співпричетністю, моральною стійкістю, принциповим гуманізмом та об'єктивною оцінкою своїх особистісних рис з позиції вищих смислів буття. Таке розуміння майбутніми фахівцями екзистенційних підстав для здійснення власного професійного вибору і його надперсональних, а радше вселюдських, наслідків допомагає інтегрувати досвід самовизначення у структуру власної ціннісно-сміислової сфери, а також слугує підґрунтям для їх подальшого саморозвитку, самовдосконалення і духовного зростання.

Осмислення інтегральної цілісності вчинкового циклу самовизначення майбутніх

психологів потребує високої злагодженості у перебігу його ситуативної, мотиваційної, дійової та післядійової складових у поєднанні з відповідними ціннісно-смісловими орієнтаціями, що на різних етапах охоплюють відповідно прагматичні, соціально й індивідуально значущі цінності та духовні доміанти особистісної самореалізації й уможливають здатність юної особи не тільки до когнітивно усвідомленого вибору майбутньої професії, а й до практичного оволодіння фаховими знаннями, нормами і цінностями, до прийняття персональної відповідальності за наслідки життєвого рішення, до здійснення результативної освітньо-професійної діяльності. Водночас низька сенситивність студентів до ситуаційних чинників впливу на обрання ковітальної траєкторії, невідповідність внутрішніх мотивів нормам фахової роботи, відсутність цілеспрямованих дій та операцій у напрямку оволодіння обраним фахом, фрагментарність або поверховість рефлексивних процесів вказують на незавершеність акту самовизначення. У таких випадках йдеться про етап становлення здобувача як особистості, що перебуває у пошуку смислів власного професійного буття, й відтак потребує додаткової психологічної підтримки, спрямованої на активізацію рефлексивної здатності, розвиток відповідального ставлення до обраного фаху та інтеграцію персональних сенсів у цілісну систему особистісно-професійної ідентичності.

Отже, обґрунтування цілісності учинкового циклу самовизначення, здійснене на підставі його структурно-змістових характеристик та значущих для особистісно-професійного становлення майбутніх психологів ціннісно-мотиваційних засад, передбачає встановлення їх конгруентності й узгодженості, коли:

1) подолання особою несприятливих життєвих обставин на ситуативному етапі самовизначального вчинення відбувається переважно на раціональному підґрунті, що вимагає задіяння головно прагматичних (суб'єктно значущих) вартостей, серед яких головними є безпека, здоров'я, стабільність, широта поглядів, власна свобода, розваги, конформність, освіченість, матеріально забезпечене повсякдення, щасливе життя, наявність хороших друзів, соціальна підтримка, культурна традиція й непримиренність до недоліків;

2) переборення конфліктності внутрішніх спонук на мотиваційному етапі самоідентифікації зосереджується на врахуванні зна-

чущих соціокультурних чинників, до яких належать самостійність, досягнення, влада, високі запити, доброзичливість, гедонізм, стимуляція, пізнання, незалежність, раціоналізм, сміливість, акуратність, чесність, вихованість, ретельність, терпимість і чуйність;

3) послідовний перехід від елементарного до морального етапу учинкової дії ґрунтується на засадах екзистенційного самовизначення й передбачає виокремлення серед його ціннісно-сміслових засад професійної відповідальності, довершено діяльного життя, суспільного визнання, цікавої роботи, твердої волі, продуктивної праці, наполегливості, продуктивності, творчості, ефективності, цілісності, організованості, професіоналізму, життєрадісності, самоконтролю, досягнень, ідентичності, ініціативності, спрямованості на персональну самореалізацію й повне утілення власного покликання;

4) післядійове осмислення правильності, раціональності, обґрунтованості здійсненого особистісно-професійного вибору здійснюється за критеріями самооцінки, самозвітування, метарефлексії й трансцендентності, вимагає від суб'єкта самовизначення високого рівня моральної відповідальності, орієнтації на добро, справедливість і милосердя, наявності совісті, альтруїзму і смирення, прийняття відповідальності, достатньої щирості, значної самоповаги, відчуття співпричетності й дотичності до інших людей, спільноти та людства загалом, проявів моральної стійкості і гуманізму, що актуалізує позитивне оприявлення у власній свідомості есхатологічних світоглядних позицій і вищих смислів буття.

Закономірно, що висвітлені аксіопсихологічні детермінанти життєвого самоздійснення є вагомими підставами для здійснення майбутніми психологами раціонального, нормативного, морально обґрунтованого чи спонтанно-сенсового життєвого вибору й засвідчують гармонійне формування вчинку самовизначення. При цьому важливого значення набуває інтегрованість ціннісно-сміслових орієнтацій особистості у систему її внутрішніх світоглядних переконань, що забезпечує цілісність моральної позиції та узгодженість сенсожиттєвих орієнтирів із власною професійною ідентичністю.

ВИСНОВКИ

1. Вчинок самовизначення здобувачів фаху психолога актуалізується як прояв активної

особистісної позиції в обранні й відстоюванні ними вектору власного життя, як внутрішній акт морально-етичного вибору й індивідуально значуще цілісне психосмислове утворення, що поступально інтегрує мотиваційні, ціннісні, когнітивні та діяльнісні компоненти вчинення. Такий акт постає результатом екзистенційно детермінованого персонального рішення, що відображає послідовне становлення їх особистісної й фахової ідентичності, охоплює вибір ними майбутнього життєвого шляху та професійної траєкторії, потребує усвідомлення власної соціальної ролі, розвиненої готовності до саморозвитку, наявності підстав для відповідального самоздійснення, а також рефлексивного осмислення себе як компетентного фахівця і морально зрілої особистості.

2. Дослідження вчинку самовизначення майбутніх психологів відбувається через комплексну психодіагностику його структурно-змістових компонентів-складових (ситуаційного, мотиваційного, дієвого, післядієвого), кожен з яких репрезентує окремий рівень свідомого задіяння особи в актах прийняття життєво значущих рішень й указує на наявність у структурі їх професійної свідомості відповідних аксіопсихологічних детермінант, себто тих елементів ціннісно-смислової сфери, що регулюють і цілеспрямовують їх індивідуальне волевиявлення щодо напрямку особистісної та фахової самореалізації.

3. Цілісність учинкового самовизначального циклу розпізнається за ступенем зінтегрованості всіх його психозмістових та вартісно-духовних складових у глобальну структуру особистості здобувача вищої освіти, здатного до подолання несприятливих зовнішніх обставин, критичного перегляду власних цілей і смислів, автономного екзистенційного вибору й рефлексивного осмислення наслідків прийнятого рішення для персонального повсякдення. Вказане уможливорює констатацію рівня готовності студента до реалізації обраного професійного шляху, визначення наявних ресурсів подальшого самісного й професійного зростання, виявлення векторів найближчого розвитку та надання підтримки у формуванні розвиненої особистості фахівця соціогуманітарної сфери.

Перспективами подальших досліджень є емпірична верифікація запропонованої психодіагностичної програми комплексного емпіричного вивчення аксіопсихологічних детермінант і чинників вчинку самовизначення майбутніх психологів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Антоненко Т. Л. Становлення ціннісно-смислової сфери особистості майбутнього фахівця : монографія. Київ : Педагогічна думка, 2018. 412 с.
2. Бутерко Я.М. Самоосмислення як індивідуальний чинник самовизначення людини. *Психологія і суспільство*. 2011. Спецвипуск. С. 42-43.
3. Вілюжаніна Т.А. Динаміка ціннісно-смислової сфери особистості в процесі професійного становлення майбутніх психологів : автореф. дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07. Київ, 2006. 22 с.
4. Вітакультурна методологія : антологія : до 25-річчя наукової школи професора А.В. Фурмана : колективна монографія. Тернопіль : ТНЕУ, 2019. 980 с.
5. Гуляс І.А. Аксіопсихологічне проєктування життєвих досягнень особистості : монографія. Київ : Людімила, 2020. 448 с.
6. Карпенко З.С. Аксіологічна психологія особистості : монографія. Івано-Франківськ : Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, 2018. 720 с.
7. Кучеренко Є. В. Розвиток професійного самовизначення майбутніх психологів : дис. ... канд. психол. наук. Київ, 2011. 254 с.
8. Лазарук А. Ф. Феноменологія самовизначення особи: базові теоретичні підходи у психології. *Психологія і суспільство*. 2024. №1. С. 131-149. DOI: <https://doi.org/10.35774/pis2024.01.131>
9. Методологія і психологія гуманітарного пізнання : до 25-річчя наукової школи професора А.В. Фурмана. Тернопіль : ТНЕУ, 2019. 998 с.
10. Мілютіна К. Л. Траєкторії життєвого шляху особистості в динамічному середовищі : монографія. Ніжин : АспектПоліграф, 2012. 298 с.
11. Основи психології : підручник / за ред. О.В. Киричука, В.А. Роменця. Київ : Либідь, 1999. 632 с.
12. Радчук Г. К. Аксіопсихологія вищої школи : монографія. Тернопіль : ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2014. 380 с.
13. Рибалка В.В. Психологія професійного самовизначення. Київ : Деміург, 2004. 224 с.
14. Роменець В.А., Маноха П.І. Історія психології ХХ століття: навч. посіб. Київ: Либідь, 2017. 1056 с.
15. Фурман А.А. Психологія смисложиттєвого розвитку особистості : монографія. Тернопіль : ТНЕУ, 2017. 508 с.
16. Фурман А.А., Фурман А.В. Вчинкова буттєвість особистості : від концепту до метатеорії. *Психологія і суспільство*. 2018. №1-2. С. 5-26. DOI: <https://doi.org/10.35774/pis2018.01.005>
17. Фурман А.В. Категорійна матриця вітакультурної методології : від мислевчинення до канону. *Психологія і суспільство*. 2023. №2. С. 6-50. DOI: <https://doi.org/10.35774/pis2023.02.006>
18. Фурман А. В., Липка А. О. Психологічна структура професійної відповідальності особистості : програма, психодіагностика, експеримент. *Психологія і суспільство*. 2025. №1. С. 91-146. DOI: <https://doi.org/10.35774/pis2025.01.091>
19. Фурман О.Є. Джерела та засади осягнення позитивно-гармонійної Я-концепції як структурно-функціональної цілісності. *Психологія і суспільство*. 2023. №2. С. 142-168. DOI: <https://doi.org/10.35774/pis2023.02.142>

20. Furman A.V., Rybina N.V. Value-conceptual sphere and self-efficacy of professionals in the socioeconomic field. *Психологія і суспільство*. 2024. №2. С. 135-146. DOI: <https://doi.org/10.35774/pis2024.02.135>.

21. Furman A.V., Furman A. A., Furman O.Ye., Lypka A.O. Prospects for using artificial intelligence in interpreting the study of student's values. Joint Proceedings of the Workshops «AI for Environmental and Social Sustainability Workshop» and «AI and Interdisciplinary Innovations for Sustainable Development» (YAISD-WS 2025), Ternopil – Skomorochy, 2025. May 8-9. P. 216-233. URL : <https://ceur-ws.org/Vol-3974/short05.pdf>.

22. Furman A.V., Furman A. A., Furman O.Ye. Object and subject of axiopsychology of personality: sources and prerequisites for the emergence. *Наука і освіта. Психологія*. 2024. Вип. 3. С. 114-126. DOI: <https://doi.org/10.24195/2414-4665-2024-3-16>.

REFERENCES

1. Antonenko, T. L. (2018). Stanovlennia tsinnisno-smyslovoi sfery osobystosti maibutnoho fakhivtsia: monohrafiia [Formation of the value-meaning sphere of the personality of the future specialist: monograph]. Kyiv: Pedagogical thought [in Ukrainian].

2. Bugerko, Ya. (2011). Samoosmyslennia yak indyvidualnyi chynnyk samovyznachennia liudyny [Self-understanding as an individual factor of human self-determination]. *Psykhohiia i suspilstvo (Spetsvypusk) – Psychology and society (Special issue)*, 42-43. [in Ukrainian].

3. Vilyuzhanina, T.A. (2006). Dynamika tsinnisno-smyslovoi sfery osobystosti v protsesi profesiinoho stanovlennia maibutnikh psykhologiv: avtoref. dys. ... kand. psykol. nauk [Dynamics of the value-meaning sphere of the individual in the process of professional formation of future psychologists: autoref. thesis ... candidate Psychologist Sciences]. Kyiv [in Ukrainian].

4. Furman A.V. (Eds.) (2019). Vitakulturna metodolohiia: antolohiia: do 25-richchia naukovoï shkoly profesora A.V. Furmana [Vitacultural methodology: anthology: to the 25th anniversary of the scientific school of professor A.V. Furman]. Ternopil: TNEU [in Ukrainian].

5. Gulyas, I.A. (2020). Aksiopsykhologichne proiektuvannia zhyttievkykh dosiahnen osobystosti: monohrafiia [Axiopsychological design of life achievements of the individual: monograph]. Kyiv: Lyudmila [in Ukrainian].

6. Karpenko, Z.S. (2018). Aksiologichna psykhohiia osobystosti : monohrafiia [Axiological personality psychology: monograph]. Ivano-Frankivsk: Prykarpattia National University named after Vasyl Stefanyk [in Ukrainian].

7. Kucherenko, E.V. (2011). Rozvytok profesiinoho samovyznachennia maibutnikh psykhologiv: dys. ... kand. psykol. nauk [Development of professional self-determination of future psychologists: dissertation. ... candidate psychologist of science]. Kyiv [in Ukrainian].

8. Lazaruk, A. F. (2024). Fenomenolohiia samovyznachennia osoby: bazovi teoretychni pidkhody u psykhohiia [Phenomenology of self-determination of the individual: basic theoretical approaches in psychology]. *Psykhohiia i suspilstvo*, 1, 131-149 [in Ukrainian].

9. Milyutina, K.L. (2012). Traiektorii zhyttievoho shliakhu osobystosti v dynamichnomu seredovyskhi: monohrafiia

[Trajectories of the life path of an individual in a dynamic environment: monograph]. Nizhyn: Aspect Polygraph [in Ukrainian].

10. Nikitina, I. V. (2007). Sub'iektne samovyznachennia molodoi liudyny v period povnolittia: monohrafiia [Subjective self-determination of a young person in the period of adulthood: monograph]. Kyiv [in Ukrainian].

11. Kirchuk, O.V., & Romanets, V.A. (Eds.) (1999). Osnovy psykhohiia: pidruchnyk [Basics of psychology: a textbook]. Kyiv: Lybid [in Ukrainian].

12. Radchuk, H. K. (2014). Aksiopsykhologhiia vyshchoi shkoly: monohrafiia [Axiopsychology of higher education: monograph]. Ternopil: TNPU named after V. Hnatyuk [in Ukrainian].

13. Rybalka, V.V. (2004). Psykhohiia profesiinoho samovyznachennia [Psychology of professional self-determination]. Kyiv: Demiurg [in Ukrainian].

14. Romenets, V.A., & Manokha, P.I. (2017). Istoriiia psykhohiia XX stolittia: navch. posib. [History of Psychology of the 20th Century: Textbook] Kyiv: Lybid [in Ukrainian].

15. Furman, A. A. (2017). Psykhohiia smyslozhyttievoho rozvytku osobystosti: monohrafiia [Psychology of meaningful life development of personality: monograph]. Ternopil: TNEU [in Ukrainian].

16. Furman, A.A., & Furman A. V. (2018). Vchynkova buttievist osobystosti: vid kontseptu do metateorii [The actual essentiality of the individual: from concept to metatheory]. *Psykhohiia i suspilstvo – Psychology and society*, 1-2, 5-26 [in Ukrainian].

17. Furman, A. V. (2023). Katehoriia matrytsia vitakulturnoi metodolohii: vid myslevchynennia do kanonu [Categorical matrix of vita-cultural methodology: from thinking to canon]. *Psykhohiia i suspilstvo – Psychology and society*, 2, 6-50 [in Ukrainian].

18. Furman, A.V., & Lypka, A.O. (2025). Psykhologichna struktura profesiinoy vidpovidalnosti osobystosti: prohrama, psykhodiahnostyka, eksperyment [Psychological structure of professional responsibility of the individual: program, psychodiagnostics, experiment]. *Psykhohiia i suspilstvo – Psychology and society*, 1, 91-146 [in Ukrainian].

19. Furman, O. (2023). Dzherela ta zasady osiahnennia pozytyvno-harmoniinoi Ya-kontseptsii yak strukturno-funktsionalnoi tsilisnosti [Sources and principles of understanding the positive-harmonious self-concept as structural and functional integrity]. *Psykhohiia i suspilstvo – Psychology and society*, 2, 142-168 [in Ukrainian].

20. Furman, A.V., & Rybina, N.V. (2024). Value-conceptual sphere and self-efficacy of professionals in the socioeconomic field. *Psykhohiia i suspilstvo – Psychology and society*, 2, 135-146 [in English].

21. Furman, A.V., Furman, A. A., Furman, O.Ye., & Lypka, A.O. Prospects for using artificial intelligence in interpreting the study of student's values. Joint Proceedings of the Workshops «AI for Environmental and Social Sustainability Workshop» and «AI and Interdisciplinary Innovations for Sustainable Development» (YAISD-WS 2025). Ternopil – Skomorochy, 8-9, 216-233. URL: <https://ceur-ws.org/Vol-3974/short05.pdf> [in English].

22. Furman A.V., Furman A. A., & Furman O.Ye. Object and subject of axiopsychology of personality: sources and prerequisites for the emergence. *Nauka i osvita. Psykhohiia – Science and education. Psychology*, 3, 114-126 [in English].

АНОТАЦІЯ

ЛАЗАРУК Андрій Франкович.

Програма емпіричного дослідження аксіопсихологічних детермінант вчинку самовизначення майбутніх психологів.

Вчинок самовизначення майбутніх психологів трактовано як прояв активної особистісної позиції в обранні й відстоюванні ними траєкторії власного життя, внутрішній акт морально-етичного вибору, індивідуально значуще цілісне психосмислове утворення, що поступально інтегрує мотиваційні, ціннісні, когнітивні, діяльнісні та рефлексивні компоненти вчинення, відображає послідовне становлення їх особистісної й фахової ідентичності, охоплює вибір ними майбутнього життєвого шляху та професійної діяльності, потребує усвідомлення власної соціальної ролі, зрілої готовності до саморозвитку, наявності підстав для відповідального самоздійснення, а також рефлексивного осмислення себе як спеціаліста і морально зрілої особистості. Доведено евристичну перспективність програмного дослідження вчинку самовизначення майбутніх фахівців на підґрунті комплексної психодіагностики його структурно-змістових компонентів-складових (ситуаційного, мотиваційного, дійового, післядійового), кожен з яких репрезентує окремий рівень їх свідомого задіяння в актах прийняття життєво значущих рішень та вказує на наявність у структурі їх професійної свідомості відповідних аксіопсихологічних детермінант – елементів ціннісно-сислової сфери, що регулюють і цілеспрямовують їх індивідуальне волевиявлення щодо напрямку особистісної та фахової самореалізації. Витлумачено цілісність учинкового самовизначального циклу як ступінь зінтегрованості усіх його структурно-змістових та вартісно-духовних складових у завершену структуру особистості здобувача вищої освіти, здатного до подолання несприятливих зовнішніх обставин, критичного перегляду особистих цілей і смислів, автономного екзистенційного вибору, рефлексивного осмислення наслідків прийнятого рішення для власного повсякдення. Аргументовано значущість запропонованого інструментально-діагностичного забезпечення для констатації рівня готовності студента до реалізації обраного професійного шляху, визначення наявних ресурсів подальшого самісного й професійного зростання, виявлення векторів найближчого розвитку та надання підтримки у формуванні цілісної особистості фахівця соціогуманітарної сфери. Перспективами подальших досліджень визначено емпіричну верифікацію запропонованої психодіагностичної програми комплексного емпіричного дослідження аксіопсихологічних детермінант вчинку самовизначення майбутніх психологів.

Ключові слова: особа, самовизначення, самоздійснення, вчинок, ситуація, мотивація, дія, рефлексія, вчинково-циклічний підхід, ціннісно-смилова сфера, аксіопсихологія, аксіогенез, цінність, особистість, індивідуальність, універсум, учинковий цикл самовизначення, психологічна діагностика, психодіагностична програма, інструментально-діагностичне забезпечення.

ANNOTATION

Andrii LAZARUK.

The program of empirical research of axiopsychological determinants of the act of self-determination of future psychologists.

The act of self-determination of future psychologists is understood as a manifestation of an active personal position in choosing and defending the vector of their own life, an internal act of moral and ethical choice, and an individually significant integral psychosocial formation that progressively integrates motivational, value-based, cognitive, and activity-related components of action. It reflects the gradual and consistent formation of their personal and professional identity, encompasses their choice of future life path and professional trajectory, and requires awareness of their social role, a developed readiness for self-development, and the presence of grounds for responsible self-realization, as well as reflective comprehension of oneself as a specialist and a morally mature personality. The heuristic significance of studying the act of self-determination of future specialists is proven on the basis of comprehensive psychodiagnostics of its structural and substantive components (situational, motivational, active, and post-active), each of which represents a distinct level of their conscious engagement in acts of making life-significant decisions and indicates the presence within their professional consciousness structure of corresponding axiopsychological determinants – elements of the value-semantic sphere that regulate and direct their individual volition regarding the direction of personal and professional self-realization. The integrity of the act-based self-determination cycle is interpreted as the degree of integration of all its structural, substantive, and value-spiritual components into a holistic personality structure of a higher education applicant capable of overcoming adverse external circumstances, critically revising personal goals and meanings, making autonomous existential choices, and reflectively comprehending the consequences of decisions for their everyday life. The significance of the proposed instrumental and diagnostic support is demonstrated by stating the level of student readiness to implement their chosen professional path, determining the available resources for further personal and professional growth, identifying vectors of near-term development, and providing support in forming a holistic personality of a specialist in the socio-humanitarian field. Prospects for further research include empirical verification of the proposed psychodiagnostic program for a comprehensive empirical study of the axiopsychological determinants of the act of self-determination of future psychologists.

Keywords: *personality, self-determination, self-realization, act, situation, motivation, action, reflection, act-cyclical approach, value-semantic sphere, axiopsychology, axio-genesis, value, individuality, universum, act cycle of self-determination, psychological diagnostics, psychodiagnostic program, instrumental and diagnostic support.*

Рецензенти:
д. психол. н., проф. Інеса ГУЛЯС,
д. філос. із психол. Арсен ЛИПКА.

Надійшла до редакції 26.05.2025.
Підписана до друку 02.06.2025.

Бібліографічний опис для цитування:

Лазарук А.Ф. Програма емпіричного дослідження аксіопсихологічних детермінант вчинку самовизначення майбутніх психологів. Психологія і суспільство. 2025. № 2. С. 168-189.
DOI: <https://doi.org/10.35774/pis2025.02.168>